

आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी (IMF)

किरण तुकाराम पाटील संशोधक विद्यार्थी, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रस्तावना :

आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी (IMF) ही एक आंतरराष्ट्रीय संस्था आहे जी जागतिक आर्थिक वाढ आणि आर्थिक स्थिरता, आंतरराष्ट्रीय व्यापार आणि गरिबी कमी करण्यासाठी कार्यान्वित करण्यात आली आहे. आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी किंवा IMF ची संकल्पना ब्रेटन वूड्स न्यू हॅम्पशायर, युनायटेड स्टेट्स येथे जुलै 1944 मध्ये संयुक्त राष्ट्रांच्या परिषदेत झाली. त्यावेळी, 44 देशांनी भाग घेतला होता आणि 1930 च्या महामंदीला कारणीभूत असलेल्या स्पर्धात्मक अवमूल्यनाची पुनरावृत्ती टाळण्यासाठी आर्थिक सहकार्यासाठी एक फ्रेमवर्क तयार करणे हे त्यांचे उद्दिष्ट होते. जागतिक आर्थिक सहकार्याला चालना देणे, आर्थिक स्थिरता सुरक्षित करणे, आंतरराष्ट्रीय व्यापार सुलभ करणे, उच्च रोजगार आणि शाश्वत आर्थिक वाढीला प्रोत्साहन देणे आणि जगभरातील गरिबी कमी करणे ही IMF चे मुख्य उद्दिष्टे आहेत. आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी (IMF) ही एक आंतरराष्ट्रीय संस्था आहे जी जगभरातील देशांना आर्थिक सहाय्य आणि सल्ला देते त्याचे मुख्यालय वॉशिंग्टन डीसी येथे आहे.

उद्दिष्टे :

1. आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी (IMF) म्हणजे काय समजून घेणे.
2. आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी (IMF) चे कार्य आणि भूमिका अभ्यासणे.
3. आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी (IMF) यांचे आर्थिक व जागतिक राजकारणातील भूमिका अभ्यासणे.

विषयप्रवेश :**आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी :**

आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी (आयएमएफ) ही एक आंतरराष्ट्रीय संस्था आहे जी जागतिक आर्थिक वाढ आणि आर्थिक स्थिरतेला प्रोत्साहन देते, आंतरराष्ट्रीय व्यापाराला प्रोत्साहन देते आणि गरिबी कमी करण्यात मदत करते. सदस्य देशांचा कोटा हा आयएमएफकडून घेतल्या जाणाऱ्या निर्णयांमध्ये मतदान शक्तीचा प्रमुख निर्धारक असतो. आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी (आयएमएफ)चे मुख्यालय अमेरिकेत वॉशिंग्टन, डीसी येथे स्थित आहे. ही संघटना सध्या १८९ सदस्य देशांनी बनलेली आहे, ज्यापैकी प्रत्येकाचे आयएमएफच्या कार्यकारी मंडळावर आर्थिक महत्त्वाच्या प्रमाणात प्रतिनिधित्व आहे. वर म्हटल्याप्रमाणे प्रत्येक देशासाठी निर्धारित कोटा हा आयएमएफच्या निर्णयांमध्ये मतदान शक्तीचे प्रमुख निर्धारक म्हणून भूमिका बजावतो. मतांमध्ये प्रति १००,००० स्पेशल ड्रॉइंग राइट (एसडीआर) कोट्यातील एक मत आणि मूलभूत मते (सर्व सदस्यांसाठी समान) असतात.

आयएमएफच्या वेबसाइटवर "जागतिक आर्थिक सहकार्य वाढवणे, आर्थिक स्थिरता सुरक्षित करणे, आंतरराष्ट्रीय व्यापार सुलभ करणे, उच्च रोजगार आणि शाश्वत आर्थिक वाढीस प्रोत्साहन देणे आणि जगभरातील गरिबी कमी करणे" असे तिचे ध्येय असल्याचे वर्णन केलेले आहे.

IMF ची तीन महत्त्वाची कार्ये आहेत:

- आंतरराष्ट्रीय आर्थिक सहकार्य वाढवणे: IMF जागतिक आर्थिक स्थिरतेला चालना देण्यासाठी कार्य करते.
- व्यापार आणि आर्थिक वाढीच्या विस्ताराला प्रोत्साहन देणे: IMF व्यापार आणि आर्थिक वाढीला चालना देण्यासाठी कार्य करते.
- समृद्धीला हानी पोहोचवणाऱ्या धोरणांना परावृत्त करणे: IMF जागतिक आर्थिक स्थिरतेला हानी पोहोचवणाऱ्या धोरणांना परावृत्त करते.

IMF च्या कार्यामध्ये आर्थिक सहाय्य प्रदान करणे, देखरेख करणे, क्षमता विकासात मदत करणे आणि जागतिक आर्थिक स्थिरतेला प्रोत्साहन देणे यांचा समावेश होतो. IMF चे व्यवस्थापन व्यवस्थापकीय संचालकांद्वारे केले जाते, जे IMF कार्यकारी मंडळाचे अध्यक्ष आणि IMF स्टाफचे प्रमुख आहेत.

IMF चे मुख्य उद्दिष्टे:

- जागतिक आर्थिक स्थिरता: IMF जागतिक आर्थिक स्थिरतेला प्रोत्साहन देण्यासाठी कार्य करते.
- आर्थिक विकास: IMF आर्थिक विकासाला चालना देण्यासाठी कार्य करते.

- व्यापार आणि गुंतवणूक: IMF व्यापार आणि गुंतवणुकीला प्रोत्साहन देण्यासाठी कार्य करते.
- आर्थिक सहाय्य: IMF आर्थिक सहाय्य प्रदान करते ज्यामुळे देशांना आर्थिक संकटावर मात करण्यास मदत होते

IMF ची कार्ये:

- आर्थिक सल्ला: IMF देशांना आर्थिक सल्ला देते.
- आर्थिक सहाय्य: IMF आर्थिक सहाय्य प्रदान करते.
- व्यापार आणि गुंतवणूक: IMF व्यापार आणि गुंतवणुकीला प्रोत्साहन देण्यासाठी कार्य करते.
- जागतिक आर्थिक स्थिरता: IMF जागतिक आर्थिक स्थिरतेला प्रोत्साहन देण्यासाठी कार्य करते.

IMF चे सर्वात मोठे आर्थिक सहकार्य युनायटेड स्टेट्स बरोबर आहे कारण IMF च्या स्थापनेत US ची महत्त्वाची भूमिका होती आणि IMF¹ चा सर्वात मोठा भागधारक आहे. IMF चा कोटा आणि मतदान शक्तीची गणना सदस्य देशाची आर्थिक परिस्थिती आणि जागतिक अर्थव्यवस्थेतील तिची भूमिका विचारात घेते. तसेच IMF मध्ये राजकारण महत्त्वाची भूमिका बजावते. राजकीय दबाव आणि हितसंबंधांचा IMF निर्णयांवर महत्त्वपूर्ण प्रभाव पडतो¹. उदाहरणार्थ, यूएसकडे IMF च्या बोर्डावर 16.49% मते आहेत, जी जगाच्या लोकसंख्येच्या वाट्यापेक्षा कितीतरी जास्त आहे¹. यावरून हे स्पष्ट होते की IMF मध्ये राजकीय शक्ती आणि प्रभावाला महत्त्वाचे स्थान आहे. याव्यतिरिक्त, राजकीय विचारधारा आणि हितसंबंध देखील IMF निर्णयांवर प्रभाव टाकतात. उदाहरणार्थ, राजकीय दबाव आणि विचारसरणीचा प्रभाव IMF च्या अंदाज आणि धोरणांमध्ये दिसू शकतो. यावरून हे स्पष्ट होते की IMF मध्ये राजकारण महत्त्वाची भूमिका बजावते जे त्याचे निर्णय आणि धोरणांवर प्रभाव टाकते.

IMF आणि विकसनशील देश यांच्यात महत्त्वाचे संबंध:

IMF चे मुख्य उद्दिष्ट जागतिक आर्थिक स्थिरता चालना देणे आणि विकसनशील देशांना आर्थिक वाढीसाठी समर्थन प्रदान करणे आहे. IMF विकसनशील देशांना अनेक मार्गांनी सहाय्य प्रदान करते, यासह 'आर्थिक सहाय्य'. IMF विकसनशील देशांना आर्थिक सहाय्य प्रदान करते जेणेकरून ते त्यांच्या आर्थिक समस्या सोडवू शकतील. धोरण सल्ला: IMF विकसनशील देशांना आर्थिक धोरणांबाबत सल्ला देते जेणेकरून ते त्यांची आर्थिक स्थिती सुधारू शकतील. क्षमता निर्माण: IMF विकसनशील देशांना क्षमता वाढीसाठी समर्थन पुरवते जेणेकरून ते त्यांच्या आर्थिक प्रशासकीय क्षमतांमध्ये सुधारणा करू शकतील. ग्लोबल इकॉनॉमिक कोऑपेरेशन: IMF विकसनशील देशांना जागतिक आर्थिक सहकार्यामध्ये सहभागी होण्यासाठी सहाय्य प्रदान करते जेणेकरून ते त्यांची आर्थिक परिस्थिती सुधारू शकतील. अशाप्रकारे, IMF आणि विकसनशील देश यांच्यात एक महत्त्वपूर्ण संबंध आहे जो जागतिक आर्थिक स्थिरता आणि विकसनशील देशांच्या आर्थिक वाढीस मदत करतो

IMF मध्ये सहभागाची आव्हाने:

1. आर्थिक परिस्थिती: IMF सदस्य देशांना आर्थिक परिस्थितीचे पालन करावे लागते.
2. राजकीय दबाव: IMF सदस्य देशांवर राजकीय दबाव असू शकतो.
3. आर्थिक असमानता: IMF सदस्य देशांमध्ये आर्थिक असमानता असू शकते
4. जागतिक आर्थिक संकट: IMF सदस्य देशांना जागतिक आर्थिक संकटाचा सामना करावा लागू शकतो.

IMF मध्ये सहभागासाठी धोरणे:

1. आर्थिक सुधारणा: IMF सदस्य देशांना आर्थिक सुधारणा कराव्या लागतात
2. व्यापार आणि गुंतवणूक: IMF सदस्य देशांना व्यापार आणि गुंतवणुकीला प्रोत्साहन द्यावे लागेल.
3. आर्थिक स्थिरता: IMF सदस्य देशांना आर्थिक स्थिरता राखावी लागते.
4. जागतिक आर्थिक सहकार्य: IMF सदस्य देशांना जागतिक आर्थिक सहकार्याला प्रोत्साहन द्यावे लागेल.

IMF (आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी) देशांमधील आर्थिक सहकार्याला प्रोत्साहन देते. IMF सदस्य देशांमधील आर्थिक सहकार्याची काही उदाहरणे आहेत: १. व्यापार आणि गुंतवणूक: IMF सदस्य देशांमधील व्यापार आणि गुंतवणुकीला प्रोत्साहन देते. २. आर्थिक सहाय्य: IMF सदस्य देशांना आर्थिक सहाय्य प्रदान करते. ३. आर्थिक स्थिरता: IMF सदस्य देशांना आर्थिक स्थिरता प्रदान करते. ४. जागतिक आर्थिक सहकार्य: IMF सदस्य देशांमधील जागतिक आर्थिक सहकार्याला प्रोत्साहन देते.

IMF सदस्य देशांमधील आर्थिक सहकार्याची काही विशिष्ट उदाहरणे आहेत:

1. युरोपियन युनियन: IMF ने युरोपियन युनियनच्या देशांना आर्थिक मदत दिली आहे
2. आशियाई देश: IMF ने आशियाई देशांना आर्थिक मदत दिली आहे.
3. आफ्रिकन देश: IMF ने आफ्रिकन देशांना आर्थिक मदत दिली आहे.
4. लॅटिन अमेरिकन देश: IMF ने लॅटिन अमेरिकन देशांना आर्थिक मदत दिली आहे

IMF चे निर्णय आणि धोरणे जागतिक अर्थव्यवस्था आणि राजकारणावर प्रभाव टाकतात त्यांची भूमिका

1. जागतिक आर्थिक स्थिरता: IMF जागतिक आर्थिक स्थिरतेला प्रोत्साहन देण्यासाठी कार्य करते.
2. आर्थिक सहाय्य: IMF सदस्य देशांना आर्थिक सहाय्य प्रदान करते.
3. व्यापार आणि गुंतवणूक: IMF व्यापार आणि गुंतवणुकीला प्रोत्साहन देण्यासाठी कार्य करते.
4. जागतिक आर्थिक सहकार्य: IMF जागतिक आर्थिक सहकार्याला चालना देण्यासाठी कार्य करते.

IMF चे परिणाम:

1. जागतिक अर्थव्यवस्था: IMF चे निर्णय आणि धोरणे जागतिक अर्थव्यवस्थेवर परिणाम करतात.
2. राजकीय संबंध: IMF चे निर्णय आणि धोरणे राजकीय संबंधांवर परिणाम करतात.
3. जागतिक सुरक्षा: IMF चे निर्णय आणि धोरणे जागतिक सुरक्षेवर परिणाम करतात.
4. जागतिक विकास: IMF चे निर्णय आणि धोरणे जागतिक विकासावर परिणाम करतात.

सारांश :

आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधीची (आयएमएफ) स्थापना ब्रेटन वुड्स कराराचा भाग म्हणून १९४५ मध्ये झाली. या कराराच्या माध्यमातून निश्चित विनिमय दरांवर परिवर्तनीय चलनांची प्रणाली सुरू करून आंतरराष्ट्रीय आर्थिक सहकार्याला प्रोत्साहन देण्याचा प्रयत्न केला गेला. त्यावेळी सोन्यासाठीचा दर ३५ डॉलर प्रति औंस या दराने विमोचन करण्यायोग्य होता. आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी (आयएमएफ)ने या प्रणालीचे निरीक्षण केले : उदाहरणार्थ, एक देश आपला विनिमय दर दोन्ही दिशेने १० टक्क्यांपर्यंत समायोजित करण्यास स्वतंत्र होता, परंतु मोठ्या बदलांसाठी आयएमएफची परवानगी आवश्यक होती सत्तरच्या दशकात ब्रेटन वूड्स प्रणाली कोलमडल्यापासून आयएमएफने तरंगत्या विनिमय दरांच्या प्रणालीला प्रोत्साहन दिले आहे, याचा अर्थ बाजार शक्ती एकमेकांच्या तुलनेत चलनांचे मूल्य निर्धारित करतात. ही व्यवस्था आजही कायम आहे. ही उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी आयएमएफच्या प्राथमिक पद्धती म्हणजे क्षमता वाढवणे आणि कर्ज देणे यावर लक्ष ठेवणे.

संदर्भसूची:

१. प्रा. दातीर डॉ. आर. के. , प्रा. लोमटे जी. जे. लोमटे, प्रा. उशीर डी. जी. उशीर, “आंतरराष्ट्रीय अर्थशास्त्र”, निराला प्रकाशन , २०१९
२. Dr. Shetiya Rita Madanlal , “Brics And India : Prospects and Challenges”, Kitab Writing Publication, 2014
३. देवळाणकर शैलेंद्र) , २०१० (“समकालीन जागतिक राजकारण ,” विद्याबुक पब्लिशिंग औरंगाबाद ,
४. प्रसाद मुन्द्रिक, (२००८) “अन्तराष्ट्रीय सम्बन्ध “, अर्जुन पब्लिशिंग हाऊस नई दिल्ली,
५. इंडिया टुडे.